

Marko Uršič

Pojmovanje sočutja v budizmu mahajana



Simpozij *Filozofija čustev*
Slovenska matica, Ljubljana, 14. maja 2026

Budizem mahajana: uvod, osnovni pojmi

budizem : modrost ↔ meditacija ↔ etika ↔ religija ↔ filozofija

hinajana (*hīnayāna* = „mali voz“) in/ali *theravāda* („pot starih“):

Buda (Buddha) Šakjamuni Siddharta Gotama (6.-5. stol.)

mahajana (*mahāyāna* = „veliki voz“):

bude: B/buda Šakjamuni; Majtreja (naslednji buda),

buda Amida (v jap. religiji buda „Čiste dežele“) ...

in/ali bodhisattve: Mandžušri (♂, Modrost), Majtrajani (♀, Lepota), Avalokitešvara (♂ ♀, Sočutje) ... ∞ ?

bodhisattva (jap. *bosatsu* 菩薩) = „razsvetljeno in razsvetljujoče bitje“: sočutje do vseh bitij, zaobljuba, vrača se iz nirvane

pratitja samutpada (skrt. *pratītyasamutpāda*) =

„soodvisno nastajanje“, medsebojna povezanost vseh bitij

prispodoba-vizija Indrove mreže: medsebojno zrcaljenje neštetihi biserov/draguljev, zgolj odsevov v vesoljni „praznini“

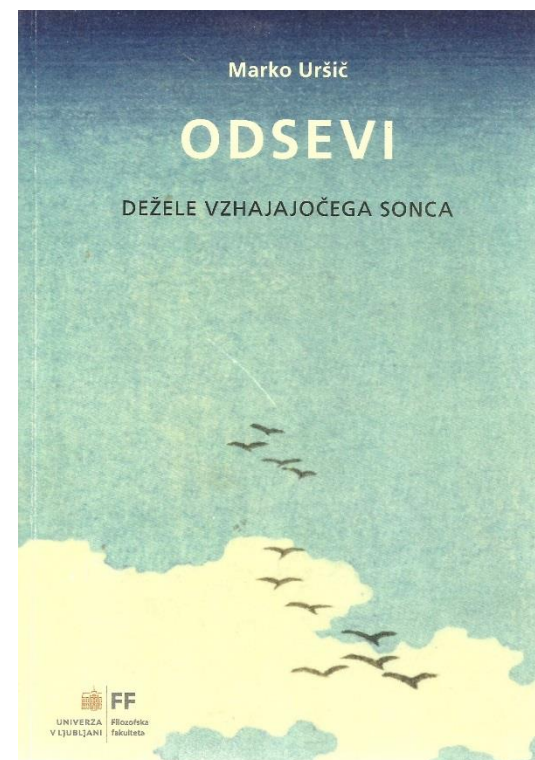
šunjata (skrt. *śūnyatā*, jap. *kū* 空): (po)polna „praznina“, ki ni „nič“

mahajanske sutre (v skrt., kit. in jap.): *Avatamsaka* (Girlanda s.),

Sutra srca, *Lankavatara sutra*, *Diamantna sutra* ...

filozofija mahajane: Nagarjuna, Vasubandhu, Bodhidharma

(jap. Daruma, 6. st.), Dōgen (13. st., zen), Nishida (20. st.)



Bodhisattva Avalokitešvara (kit. Guanyin, jap. Kwan-on oz. Kannon *bosatsu*)

Nyoirin Kannon *bosatsu*, bodhisattva sočutja (skrt. *karunā*, jap. *džihi* 慈悲, v angl. prevodih *compassion*) je – lahko rečemo – ženski (s)pol Bude, zlasti na Japonskem (eno od jap. „imen“ Bude je Nyorai, skrt. Tathagata, tj. „Takšnost“).

V svoji izvorni, indijski podobi (Avalokitešvara) je največkrat upodobljena v moškem liku, na Kitajskem (Guanyin) in Japonskem pa pretežno kot ženska ali androgin (nekaj njenih upodobitev bomo videli na naslednjih slikah).

Kannon bodhisattva nastopa v 25. poglavju *Lotos sutre* kot „Poslušalka krikov (sveta)“:

*Če se znajdeš v valovih velikega oceana,
če ti grozijo zmaji, pošasti in demoni,
zaupaj v moč Poslušalke krikov
in ne boš utonil v valovih.* (Prev. iz angl. M. U.)

Nyoirin Kannon je priprošnjica duš v stiski, popotnikov in mornarjev na širnem oceanu (seveda tudi v prenesenem pomenu) – in v njenem liku lahko prepoznamo neko daljnobližno sorodnost s sv. Marijo v krščanstvu.

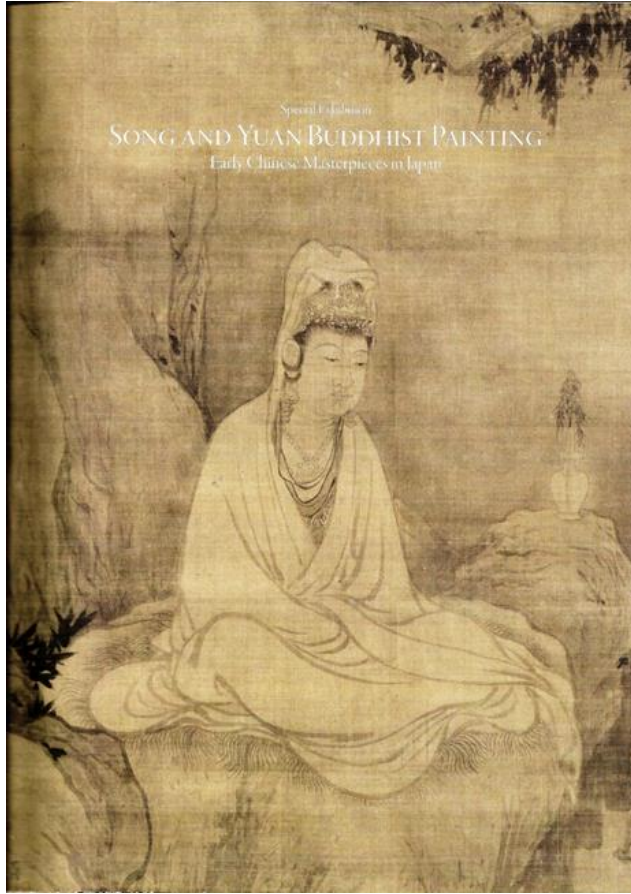
Izreče pa tudi znamenite besede v *Sutri srca*:

Oblika je praznina <šunjata>, praznina je oblika.



Sedeča Kannon (Guanyin, Avalokitešvara) bodhisattva, Kitajska, Severna dinastija Song, 10.-11. stol., les, višina 92,5 cm, Narodni muzej Kjoto

Upodobitve Kannon bodhisattve



Slike z razstave „Budistično slikarstvo na Japonskem iz časa kitajskih dinastij Song in Yuan“, Narodni muzej v Kjotu, 2025. Na sredi je katalog te razstave, na levi in desni sta sliki Nyoirin Kannon bodhisattve na visečih papirnih zvitkih (avtor Sennon Shukei, 16. stol.), na skrajni desni pa je „Sedeča, želje izpolnjujoča Kannon“ z več rokami (Japonska, ok. 1256, višina 100,5 cm, Togen-ji tempelj, Kjoto).

Vloga ženske v japonski družbi, v zgodovini in sedanosti



Na zahodu prevladuje stereotipno mnenje o japonskem „patriarhatu“, namreč da je japonska ženska – če ni „zgolj“ žena in mati – lahko le še gejša, prostitutka. Toda vloga ženske v japonski družbi je precej bolj kompleksna, družbeno zelo pomembna. Poročena ženska v družini podpira „tri vogale doma“, medtem ko so gejša in druge umetnice zelo cenjene kot intelektualne sogovornice, pisateljice, glasbenice, igralka, v literaturi in filmu pa imajo pogosto tudi demonično vlogo. – Avtorica te slike v slogu *bidzjin-ga* („lepe ženske v lepih oblačilih“) je Uemura Shōen (1875-1949), muzej Fukuda, Arashiyama, Kjoto.

... še nekaj slik, ki pričajo o vlogi žensk v japonski družbi:



japonska „sveta družina“

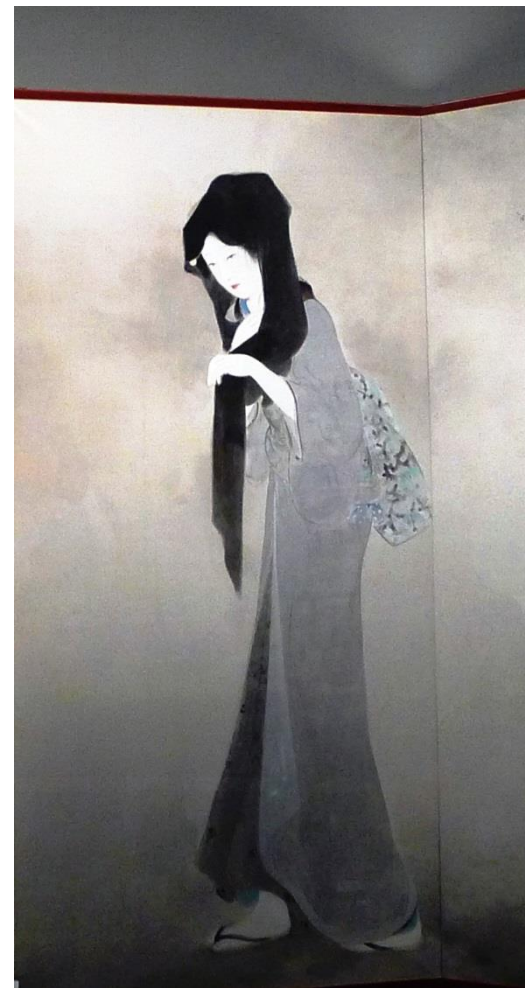
V japonski zgodovini je znalo brati in pisati več žensk kot moških



Dve največji japonski pisateljici knjig v prozi sta (bili) že ok. leta 1000 po Kr.:
Murasaki Shikibu, *Zgodbe o princu Gendžiju* (v slov. *Princ in dvorne gospe*)
Sei Shōnagon, *Knjiga spod blazine*.

Moški – samuraji, dvorjani, samotarji, potujoči pesniki (Bashō, Buson, Issa idr.) –
pa so pisali verze, predvsem haikuje.
Sliki sta iz 19. stol., muzej Fukuda, Kjoto.

... še nekaj slik v stilu *bidžin-ga* (19. stol.)



Sočutje in zrcaljenje vseh razsvetljenih bitij (bodhisattev)

Nyoirin Kannon je bodhisattva sočutja, pri čemer pa je sočutje duhovni in etični „prostor“ zrcaljenja vseh čutečih bitij (kakor v viziji Indrove mreže). Pomembna verza iz vélike *Girlande* (*Avatamsaka sutre*) se glasita:

*S tem, da sem eden, postanem mnogi;
s tem, da sem mnogi, postanem eden.*

Vsak/a bodhisattva, ki se zaradi sočutja vrne iz nirvane v samsaro (nazaj v svet rojstev in smrti), se na začetku svoje poti zaobljubi, da bo odrešil/a vsa čuteča bitja.

Mladi romar Sudhana v *Gandavjuhi*, zadnji knjigi *Girlande*, obišče 53 bodhisattev in vsako/-ega vpraša:

O, plemenita/i, v svojem duhu sem se usmeril k najvišjemu, popolnemu razsvetljenju, vendar ne vem, kako naj se bitje, ki išče razsvetljenje, nauči in izvaja dejavnost razsvetljujočih bitij?

Odgovori so različni, ker so za razsvetljenje različnih čutečih bitij potrebna različna „sredstva“, „veščine“ (skrt. *upāya*), različni načini, različne poti – v vseh pa je tako ali drugače prisotno sočutje.



Sedeča bodhisattva Nyoirin Kannon Avalokiteśvara (Cintamanicakra), 10. stol., muzej templja Ishiyama-dera.

Meje sočutja, človeška empatija

Kako je mogoče, da en/a sam/a bodhisattva razsvetli vsa čuteča bitja, ki jih je nešteto, pa še v krožnem času samsare, v svetu porajanja in minevanja?

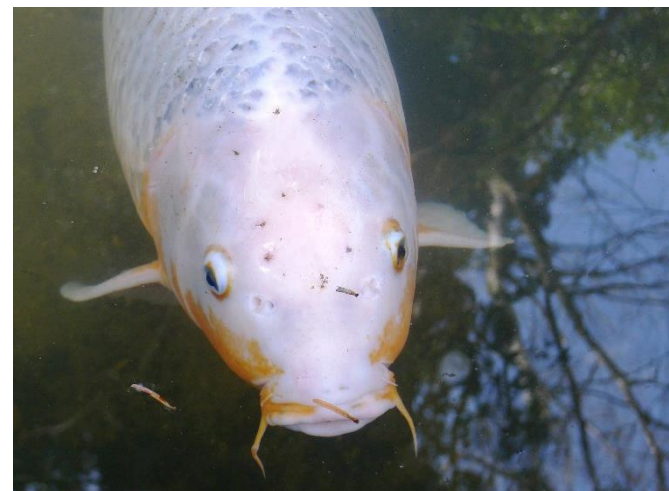
In kako je mogoče „nagovoriti“ tista čuteča bitja, ki so tako zelo drugačna od nas – saj je tudi bodhisattva po vrnitvi v svet še vedno (oz. spet) človeško bitje?

Na takšna vprašanja niso možni razumski, niti umski odgovori, morda le „mistično“ zrenje, meditacija.

Kaj pa za človeka, ki (še) ni bodhisattva (kot npr. jaz)?

Zame, zate, zanj/o je *tu-in-zdaj* možno samo omejeno, človeško sočutje, ki ga lahko imenujemo *empatija* do vseh čutečih bitij: so-čutenje z vsemi bitji, predvsem pa ne-nasilje (skrt. *ahimsa*). – A tudi pri empatiji ostaja „praktično“ vprašanje: do kod, do katere meje lahko seže? (Spomnimo se budistične zgodbe o princu in lačni tigrici z mladiči.) Ključno pa je:

Zlato pravilo: *Ne stori drugemu bitju tistega, česar ne želiš, da bi drugo bitje storilo tebi!*



Primerjava s krščanskim sočutjem, usmiljenjem, *caritas* ...

Med mahajansko Kannon bodhisattvo in krščansko Devico Marijo so pomembne podobnosti – obe sta zaščitnici trpečih duš, zablodelih v „oceanu“ sveta, vendar so med njima tudi pomembne razlike, tako kot so med Budo in Jezusom. Seveda sta tudi v krščanstvu glavni vrline ljubezen in *caritas*.

Bistvene razlike med budizmom in krščanstvom niso tolikanj v etiki, kot so v bazični teologiji, tj. v ontologiji, v pojmovanju časa („krožni“ in/ali „točkasti“ čas vs. „linearnemu“, zgodovinsko-eschatološkemu času), v večkratnosti vs. enkratnosti vélikega božjega Dogodka, v „soodvisnem nastajanju“ vs. *creatio ex nihilo* itd.

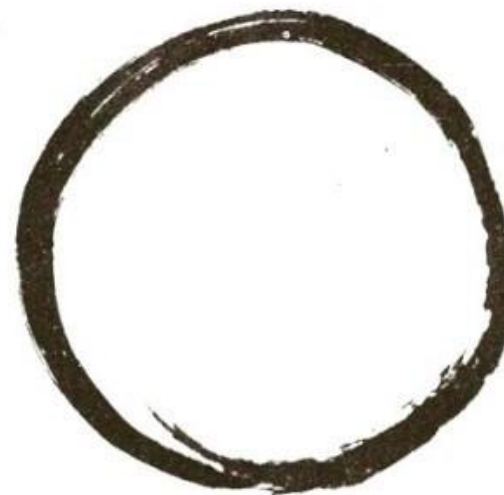
V etičnem pogledu pa je bistvena razlika v tem, da je budistično sočutje bodhisattve povsem brez pričakovanja „plačila“ v nebesih – razen zelo lepe misli, da je vsako bitje lahko popolno-ma odrešeno le tedaj, če/ko so/bodo odrešena prav vsa bitja. (Ta misel-nauk se v krščanstvu imenuje *apokatastaza* in velja za herezijo.)



Ptujska gora: Devica Marija s svojim sinjim, nebeškim plaščem ščiti človeške duše pred hudim ...

Ensō – nepopolnost, „ranjenost“ duše

V zenovski kaligrafski umetnosti ima poteza s čopičem, ki se imenuje *ensō* 圓相, kar dobesedno pomeni „krožna oblika“, poseben in izjemen pomen oziroma „simbolizira“ mnogo pomenov: budistično šunjato, samsaro in nirvano, začetek in konec vseh stvari, vidno in nevidno, razsvetljenje-prebujenje (*satori*) – zlasti pa *ensō* „kaže“ nepopolno-popolnost ali popolnost-v-nepopolnosti, lepoto in žalost (ne)popolnosti, ki je izražena tudi v znameniti japonski frazi *wabi-sabi* (tj. lepota minljive nepopolnosti).



Ensō pa (lahko) pomeni tudi „ranjenost duše“, sveta, občutje budistične bolečine nepopolnosti (*dukkha*) spričo minljivosti in smrtnosti vsega, kar živi in biva. Mahajanske bodhisattve močno občutijo to rano sveta in zato se vračajo iz nirvane v samsaro: da bi pomagale/-i drugim čutečim bitjem. – Ob tem se spomnim na Jezusovo rano na križu in nasploh na krščanski lik Odrešenika kot „Bogočloveka“.

V duhovni globini sta si Buda in Jezus, zlasti „evangeljski“ (in morda še bolj gnostični), najbrž bliže, kot se zdi na primerjalno religiološki ravni.

Hisamatsu: „Buda ima naravo srca“

Hisamatsu Shinichi (1889–1980) je zenovski mislec in filozof, ki poudarja pomen meditacijske prakse. Tine Hribar je prevedel njegova spisa *Polnost nič* in *Satori* (Znamenja, 1995).

„Ker je zen-budistični nič iz več vidikov zelo podoben praznini oziroma praznemu neskončnemu prostoru, ga pogosto pojasnjujemo s pomočjo primerjave z lastnostmi praznine. V temelju pa ga ne smemo zenačiti s praznino, saj ob tem spregledamo neko bistveno značilnost, namreč to, da ima ta nič naravo srca. Kajti zen-budistični nič ima značajsko potezo, ki ji običajno pravimo srce.“ (Hisamatsu, v prev. str. 32)

To misel potem strne v sentenco: „Buda ima naravo srca.“

Hisamatsu govori o „hrepenečem srcu“. Toda po čem „buda-srce“ hrepeni? Ob tem se mi zastavlja vprašanje: če je bistvo in cilj budizma – vsaj izvornega oziroma „starega“ (*theravāda*) – popolna „ugasitev“ (nirvana) vseh človeških čustev, še posebej negativnih strasti, katera čustva naj vendarle ostanejo v srcu, če rečemo „Buda ima naravo srca“? – Mislím, da je prvo in glavno budistično čustvo ravno *sočutje* do vseh čutečih bitij.



Cvetoča češnja in studenec za „ritual vode“ v budističnem templju Ishiyama-dera.

Budistovo hrepenenje, ljubezen

A katero čustvo je v budizmu poleg sočutja še „posvečeno“, tako rekoč povzdignjeno na raven svétosti? Budizem ne poudarja ljubezni tako kot krščanstvo (*agápe*), pravzaprav niti ne govori kaj dosti o njej, čeprav je za mahajanskega budista pri sočutju samoumevna dejavna ljubezen.

Nikakor pa budizem ne govori o kaki Budovi jezi, tako kot monoteistične, biblične religije govorijo o Bogu, čeprav krščanski bog Jezus Kristus postane zares jezen in strašen šele na koncu, v *Razodetju*. Buda ni vesoljni Vsevladar, ni človekov Sodnik.

Naj se tu spomnim še na našega Prešerna, ki seveda še zdaleč ni bil kak budist – vendar bi morda, če bi živel dlje, slednjič postal budist po srcu:

*Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.*

Budistovo srce je „srečno“ v po-polni praznini, šunjati.



Nyoirin Kannon bodhisattva
v vrtu templja Kosan-ji,
Takao pri Kjotu

„Po-polna praznina“, „ne-jaz“ in so-čutje

Indrova mreža (v mahajanski *Girlanda sutri* idr.):

prispodoba-vizija medsebojnega zrcaljenja nešteti biserov/draguljev, ki vsak zase niso „substancialni“, tj. vsak posamezni nima od vseh drugih ločene „bitnosti“, nima „lastne narave“ (skrt. *svabhāva*), ampak so zgolj odsevi v vesoljni „polni praznini“, šunjati:

šunjata (skrt. *śūnyatā*, jap. *kū* 空) v budizmu mahajana: (po)polna „praznina“, ki ni „nič“ v zahodnem filozofskem pomenu/-ih.

Hisamatsu Shinichi: „Srce je tako široko in veliko kot prazni nebesni prostor; je brez meja in robov. [...] Tvoja resnična narava je kot prazen nebesni prostor in če ti uspe videti nič/nost (jap. *mu* <無> (v angl. prevodih *nothing/ness*), nem. *Nichtigkeit*, v slov. prevodu ‚ničesarsnost‘) – bi temu lahko rekli pravo zrenje“ (*Polnost ničā*, str. 23).

Nishitani Keiji v spisu „Odnos jaz-ti v zen budizmu“ (1969) povezuje šunjato s spoznanjem „ne-jaza“ (jap. *muga* <無我>, skrt. *anātman*, pal. *anattā*): šele tedaj, ko „izpraznim“ sebe (svoj jaz, *ego*), sem lahko v „absolutno relativnem“ odnosu do tebe. – To je blizu krščanskemu pojmovanju kenoze (gr. *kénōsis*, „izpraznjenje“ ...), a vseeno drugače, kot pravi Nishitani, saj odnos jaz-ti ni „posredovan“ z Drugim oz. „Tretjim“.

Nishida Kitarō v svojem zadnjem spisu „Nič/nost in religiozni pogled“ (1945) pravi, da je budizem religija, ki „omogoča neskončno sočutje“.



Hvala za vašo pozornost!